

Нові тенденції у вивченні синтаксису у вищих навчальних закладах

XXI століття внесло у суспільне та економічне життя людства нові тенденції, які окреслилися поняттям “інтеграція” (від лат. *integratio* – відновлення, поповнення). Словник іншомовних термінів дає двозначне визначення цьому поняттю: 1) об’єднання в ціле окремих частин або елементів; 2) процес розширення економічного і виробничого співробітництва, об’єднання національних господарств двох і більше держав [1;474]. Освітні кола різних країн і собі у користування взяли цей популярний і актуальний термін, надавши йому відтінок нової семантики. У зв’язку з чим і виникло поняття “інтегрований урок”. Словник-довідник з української лінгводидактики дає таке визначення новому терміну: “Це урок, на якому вивчають складні питання, що є предметом розгляду різних навчальних дисциплін, наприклад, мови й літератури; мови й історії; мови, літератури й образотворчого мистецтва, меншою мірою – мови й математики, мови й географії” [2;61]. Наталія Волкова називає ці уроки “уроками на інтегрованій основі (уроки-комплекси, уроки панорами)”. Вона вказує на те, що “їм властиве викладання матеріалу кількох тем блоками, розгляд об’єктів, явищ в їх цілісності та єдності” [3;333]. Олександр Біляев у статті “Інтегровані уроки рідної мови” дає їм класифікації. Він виділяє повні та часткові інтегровані уроки за характером проведення, а також розрізняє інтеграцію за “змістом (залучення матеріалу з інших, дотичних предметів) та інтеграцію за способами пізнавальної діяльності, якими є спостереження, мислення, мовлення” [4;36]. Олександр Михайлович зауважує на неможливості проведення у вітчизняній практиці повних інтегрованих уроків, які практикуються за кордоном, адже такі уроки вимагають зміни ряду курсів на один, наприклад, читання, письмо, і усне мовлення об’єднуються в мистецтво мовлення; фізика, хімія, біологія, астрономія – природознавств. Отже, повна інтеграція вимагає зміни існуючої навчальної програми. Тому в більшості ЗОШ, а тепер і у ВНЗ, почали застосовувати інтегровані уроки чи заняття часткового характеру, тобто об’єднанні однією спільною темою. В частково інтегрованих уроках застосовують обидва способи інтеграції з переважанням – залежно від теми заняття та рівня підготовки учнів – то першого, то другого (тобто із залученням матеріалу з інших, дотичних предметів (за змістом) та використанням спостереження, мислення, мовлення (за способами пізнавальної діяльності). **Актуальність** поданої теми зумовлена інтеграційними процесами, які охопили мовознавство, які ще не знайшли свого висвітлення на лекційних та практичних курсах із синтаксису у ВНЗ.

Синтаксис у мовознавстві вивчається з різних точок зору, це і логіко-граматичний підхід, функціонально-стилістичний, семантичний і т. п., особливо популярним став

комунікативний аспект вивчення. Якщо граматичний аспект розглядає речення із точки зору зовнішнього наповнення, семантичний – із внутрішнього, то комунікативний – із точки зору використання у мовленні. Так, Анатолій Загнітко виділяє три класифікації речень: за особливостями структури речень (структурний); за специфікою семантики (семантичний); за прагматичними і комунікативними настановами (прагматичний). Це співвідношення форми, значення і вживання. У мовознавстві існує напрям комунікативна лінгвістика, який вивчає використання синтаксичних одиниць у процесі спілкування між комунікантом і реципієнтом. Під час комунікації людина в середньому використовує 35% словесних (вербальних) і 65% невербальних (несловесних) засобів спілкування. Тому темою нашого інтегрованого лекційного і практичного курсу буде “Комунікативний синтаксис (прагматичний аспект) і невербальні засоби спілкування – точка перетину” Використання стандартних синтаксичних конструкцій у певних ситуаціях, як завершальна тема з синтаксису та паралінгвістики. Зв’язок між комунікативним синтаксисом та паралінгвістикою був помічений ще у 17 столітті філософом Франсісом Беконом. Він уважав, що мова – найважливіший, але не єдиний засіб спілкування між людьми. Для спілкування, порозуміння можуть бути використані і жести, міміка, малюнки тощо. За лінгвістичним словником паралінгвістика (від грец. *para* – коло і лінгвістика) – 1) розділ мовознавства, що вивчає невербальні (несловесні) засоби, які входять до мовленнєвого повідомлення і передають разом із вербальними засобами смислову інформацію; 2) сукупність невербальних засобів, що використовуються в мовленнєвій комунікації [5:367]. По відношенню до вербального боку висловлювання паралінгвістичні засоби можуть виконувати три функції: 1) вносити додаткову інформацію (іноді протилежну сказаному); замінювати пропущений вербальний компонент; 3) комбінуватися із вербальними засобами, передаючи той же зміст.

Експеримент, який проводився з різними віковими групами студентів (стаціонарне і заочне навчання), показав, що подана тема є дуже цікавою і пізнавальною для молоді; активність після прослуховування лекційного курсу проявлялася і в бажанні студентів самостійно підготувати повідомлення до наступного практичного заняття, і у зацікавленості до списку авторів, які розробляли подане питання. Підсумковий тест щодо розуміння теоретичних основ поданого матеріалу показав високий результат успішності.

Для кращого засвоєння студентами лекційного курсу пропонуємо проведення проблемної лекції. Михайло Фіцула дає таку характеристику подібним лекціям: “На відміну від інформаційної лекції, в якій студентам подається і пояснюється готова інформація, яку треба запам’ятати, у проблемній лекції нове вводиться як невідоме, яке необхідно “відкрити... За допомогою проблемної лекції забезпечується розвиток теоретичного мислення, пізнавального інтересу до змісту предмета, професійна мотивація, корпоративність”[6;47,48]. Проблемна лекція дозволяє студентам висловлювати власну точку зору на поставлене питання, вступати у суперечку з опонентами. Тому важливо навчити студентів правильно

сперечатися чи дискутувати. Щоб винести лекційну тему на широке публічне обговорення, потрібно завчасно ознайомити студентів з матеріалом.

Список літератури для опрацювання:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К,: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Горелов И.Н., Невербальные компоненты коммуникации. – М, 1980.
3. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с – 122 – 128.
4. Пиз А. Язык жестов. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1992. – 218 с.
5. Щокін Г.В. Як читати людей за їх зовнішнім виглядом. – К.: Україна, 1993. – 239 с.

Питання для опрацювання:

1. Комунікація здійснюється різними засобами, найголовнішими серед яких є мовні. З їх допомогою комуніканти впливають один на одного. Такі аспекти спілкування називаються прагматичними. Тобто, прагматичні аспекти спілкування – це аспекти, пов’язані з впливом суб’єктів один на одного за допомогою мовних засобів (коду). Прагматичні аспекти спілкування залежать від учасників спілкування і стосунків, які між ними склалися. Чи можемо ми диференціювати як протилежні (антонімічні) поняття комунікації, виходячи із зазначеного Флорієм Бацевичем, поняття “прагматичний” і “паралінгвістичний” аспекти спілкування?
2. У літературі часто зустрічається термін “прагматика”, але не існує остаточного його визначення. Володіння синтаксисом забезпечує вміння конструювати речення (мовна компетенція), а прагматика крім мовної компетенції вчить комунікативної компетенції (вміння правильно використовувати речення в мовленнєвих актах для досягнення відповідного комунікативно-функціонального ефекту та результату) (за Анатолієм Загнітком). Чи можемо ми стверджувати, що прагматика є частиною синтаксису, а можливо навпаки?
3. Існує думка, що історично спочатку людина засвоїла невербальні засоби спілкування, а набагато пізніше мовні. В багатьох регіонах були розповсюджені несловесні засоби спілкування не тільки серед глухих, але й серед тих, щочують. Найбільшого розповсюдження мова жестів отримала у аборигенів Австралії і Північної Америки. Наприклад, в Австралії був розповсюджений ритуал мовчання для удовиць – протягом року і більше, і мовчання хлопців під час обряду посвячення у чоловіки. Цікаво, що територія розповсюдження окремих жестів не пов’язана з етнічними та лінгвістичними кордонами. Як ви вважаєте, чому розповсюдження невербальних засобів є самостійним і не має точки перетину ні з певною мовою чи групою мов, ні з певним народом чи групою народів? Чому мова жестів глухих США і більшості областей Канади близька до мови глухих Франції, а не до спорідненої мови глухих Англії?
4. Лінгвістичне вивчення жестів розпочалося з 50-х рр. 20 століття, особливо активізувалося у 70-х рр. Основоположником вважається Вільям Кларенс Стокоу. Він зазначає, що розвинутих суспільствах мова жестів глухонімих двомовна: поряд з рідними жестами вони використовують всенаціональні. Мова жестів глухих, де найбільше розвинута кінетична

система спілкування, потенційно не поступається по комунікативним можливостям звуковим мовам, але їх лексика набагато бідніша від розвинутих літературних мов. Саму суттєву різницю між мовою жестів та звуковою мовою бачать у плані вираження. Мінімальна білатеральна одиниця жест складається з хорем: хорема 1 класу вказують на місце використання, 2 – на конфігурацію руки, 3 – характер руху. Чи можна вважати, що паралінгвістика перейняла у глухонімих основні жести і міміку, щоб використовувати під час спілкування?

5. Аллан Піз надає жестам всеохоплюючого значення. Його підручник направлений на популяризацію в широких масах знань з паралінгвістики. Автор доступно розшифровує різні жести, поєднання жестів із поглядами, посмішками. Аллан Піз зауважує, наприклад, що більшість чоловіків, коли надівають пальто, спочатку одівають його на праву руку, а більшість жінок – навпаки; коли чоловік проходить повз жінки в натовпі, він повертається до неї, в той же час як жінка відвертається від нього. Автор ставить питання, а чи є мова жестів вродженою (генетичною), чи вже придбана певним чином? Висловіть вашу думку, обґрунтуйте її прикладом.

6. Чи можна вважати, що користуючись кінетичними засобами, ми ніби висловлюємо думку, тобто будуємо речення, адже і невербальні і вербальні засоби відносять до комунікативних?

Практичне заняття сприятиме поглибленню отриманих теоретичних знань під час проблемної лекції (тобто розвиватиме мовну компетентність), вмінню застосовувати ці знання на практиці (розвитку комунікативних навичок), а також вмінню читати невербальні засоби для кращої адаптації в нестандартних умовах. Для цього пропонується провести його у формі розв'язання проблемно-ситуативних завдань, а в кінці підсумувати вивчене тестом.

Проблемна ситуація №1. Як успішно обманювати?

Труднощі з брехнею полягають у тому, що наша підсвідомість працює автоматично і незалежно від того, що ми сказали, тому поруки тіла видають нас. Наша підсвідомість посилає нам якусь нервову енергію, яка проявляє себе у вигляді жестів, які заперечують сказане. Всі публічні люди (політики, судді, актори, телевізійні ведучі) стараються приховати від аудиторії справжні почуття і їм це вдається чудово. Як вони цього досягають? Аллан Піз уважає, що двома шляхами: 1) практикують те, що стараються підбирати потрібні жести до сказаного, тобто користуються правильними жестами, коли говорять неправду, але такий спосіб буде ефективним, якщо використовувати його постійно, тобто постійно обманювати; 2) не користуватися більшістю жестів під час спілкування, що так само досить складно. Щоб впевнено когось дурити потрібно сховати своє тіло, тому і вважається, що найкращий спосіб обману – це обман по телефону. Пропонуємо написати телефону розмову між двома приятельками, які стараються приховати факт їхнього близького знайомства з одним і тим же чоловіком. Прочитайте в ролях, складений Вами діалог, використовуючи невербальні засоби, які підкажуть, що сказане брехня. Це може бути: рухи мускулатури обличчя; збільшене мигання зіниць ока; почервоніння щік, вух; збільшення мигань очей у хвилину; прикривання рота, торкання вуха і т.п.

Завдання 2. Спробуйте речення “*Ти мені подобаєшся*”, “*Ой як мені вже надоїв (-ла) ця розмова*”, “*Як я радий (-а) Вас бачити!*”, “*Ви дозволите мені бути абсолютно відкритим (-ою) з вами*”, “*Я тут головний (-а)!*”, “*Щось мені не віриться, що це правда*” передати жестами, мімікою.

Завдання 3. Розшифруйте ці жести, запишіть їх відповідними реченнями.

Потирання вуха; відтягування комірця; чесання шиї; потирання очей; прикриття рота; доторкання до носа; пальці у роті; руки складені гостроверхим дашком підняті вверх руки; руки складені гостроверхим дашком, опущені руки; потирання рук.

Завдання 4. Опишіть ситуацію словесно. Чи вдалася розмова, про що вона могла бути? Чи можна точно передати ситуацію, не чуючи жодного слова з розмови між підлеглим та начальником?

Ви начальник сидите в центрі кабінету за столом. Зайшов ваш підлеглий, на що ви встали і сіли на бокове крісло біля нього. Ви дивитесь підлеглому прямо у вічі. Підлеглий при цьому почав терти очі, дивиться в сторону при відповіді на ваші запитання. На що Ви встали над ним, дивитесь зверху вниз поверх окулярів.

Завдання 5. Передайте за допомогою жестів поданий текст.

У мене сьогодні зустріч з хлопцем, який мені дуже подобається, але який зовсім не звертає на мене увагу. Сьогодні потрібно виглядати якнайкраще, тому я зараз поправлю зачіску, бо щось мені вона не подобається, та й одяг якийсь не так лежить на мені, як хотілось би.

- *О, привіт! – Дивно, він мене не чує? Треба якось привернути його увагу...*
- *Привіт, панно! (Дивно, чому він назвав мене панна?) О, ти сьогодні якась незвичайна... Яке у тебе гарне зап'ястя..., а волосся таке блискуче і м'яке...*

Зразок тесту для підведення підсумків інтегрованого уроку.

1. Паралінгвістика – це..., прагматика – це ...

А) розділ мовознавства, що вивчає невербальні засоби.	Б) сукупність невербальних засобів комунікації.
В) будь-яке вчення про діяльність, практику.	Г) розділ семіотики

Отже, інтегровані лекції та практичні заняття розширюють рамки стандартних занять, роблять їх більш пізнавальними, знаходячи точки перетину знань у різних науках, сприяють глибшому засвоєнню і розумінню поданих тем. Вивчаючи подану тему “Комунікативний синтаксис (прагматичний аспект) і невербальні засоби спілкування – точка перетину” можна зробити такі висновки: 1) прагматика (практичне застосування речення) і паралінгвістика (невербальні засоби, що заміщають повністю речення, або лише якусь його частину) є комунікативними засобами спілкування, адже вони з різних боків характеризують певну комунікативну ситуацію; 2) прагматика – це складова спілкування, пов’язана з виявом у мовленнєвому коді інтерактивних співвідношень комунікантів, а також їх ставлення до конситуації, тобто прагматика впливає на суб’єкта за допомогою мовних засобів. Прагматичні аспекти завжди залежать від учасників спілкування, а саме від адресата в першу чергу відкрита і прихована мета висловлювання, мовленнєві стратегії й тактика тощо). Адресат є кінцевим споживачем інформації; 3) паралінгвістичні засоби не є замкнутою семіотичною системою. Обов’язково присутні в мовленні, але характеризуються непередбачуваністю реального втілення; 4) неможна диференціювати прагматику і паралінгвістику тому, що вони будують за допомогою різних законів: прагматика – лінгвістичних, направлених на зовнішнє сприймання речення; паралінгвістика – кінетичних, графічних та фонаційних, направлених на заміну звукового мовлення (глухонімі) або для доповнення, внесення додаткового відтінку сказаному висловлюванню.

Література

1. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О.Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
2. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 576 с.
4. Біляєв О.М. Інтегровані уроки рідної мови // Дивослово. – 2003. – №5 (555). – С. 36 - 40.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева, - М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 682 с.
6. Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 136 с.

Аннотация

Статья «Интегрированные занятия в вузе» - это попытка показать проведения частичного интегрированного занятия в высшем учебном заведении. Занятие объединит в себе две лингвистические науки – прагматику и паралингвистику. Прагматика – это область исследования в семиотике и языкознании, в которой изучается функционирование языковых знаков в речи. Паралингвистика – раздел языкознания, изучающий невербальные (неязыковые) средства, включённые в речевое сообщение и передающие, вместе с вербальными средствами, смысловую информацию. Ключевые понятия: интегрированный урок, прагматика, паралингвистика, кинетические средства, кинесика, херем.

Annotation

In the article “Integer studies of institute” the author considers the peculiarities of the syntactic structure of the Ukrainian language. At present one can observe the new horizons of pragmatics, kinetics and context, sign language structure in which traditional and innovatory tendencies are integrated. Key words: the pragmatics, the kinetics and context, the sign language structure, the dialogue, dialogical speech, speech situation.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

1. Назва статті: Нові тенденції у вивченні синтаксису у ВНЗ
2. Адреса для листування, телефон для контакту:

Домашня адреса: 72318

буд. 3, кв. 46,
проспект 30-річчя Перемоги,
м. Мелітополь,
Запорізької області.

Телефон: (06192) 5-34-38.

3. Прізвище, ім'я, по батькові: Єрмоленко Світлана Іванівна

4. Учений ступінь, учене звання: -

5. Місце роботи: Мелітопольський державний педагогічний університет

6. Посада: асистент кафедри української мови.